

*Per dette noe for oss?
Inger Børke*

K. Hukkila's

Norsk soldat

Fra Norge til sovjetiske fangeleire

Av Odd Bjørklund, Øverbygd i Målselv

Allerede før 1945 visste man at de russiske krigsfanger ville bli sendt til fangeleire i Russland. Fangene selv gikk og grublet over dette, og de snakket om det. Alle som kom tilbake til Russland, ble sendt direkte til fangeleire i Sibir og bak Uralfjellene.

Sommeren 1945 gikk det fangetransporter fra Nord-Norge til Murmansk. Fremme i Murmansk måtte fangene gå i dagevis til fots over tundraen frem til jernbanelinjene. Det var ikke snakk om å komme hjem til familiene. Fangene ble sendt direkte til syv års slavearbeide. Enkelte av de svakeste ble satt fri i 1951. Resten ble sittende til midten av femtiårene, da Krusjtsjov kom til makten og sendte krigsfangene hjem. Dette har fangene selv fortalt meg, da jeg besøkte enkelte av dem i Russland i 1963.

Som ung gutt under krigen var jeg daglig med på å hjelpe de russiske krigsfangene med mat. Ett tusen russere lå fengslet bak piggråder i en fangeleir like ved mitt hjem i Øverbygd i Målselv. I løpet av det siste krigsåret døde 250 av disse fangene av paratyfus, tuberkulose og underernæring. Fangene var som levende skjeletter. Pillene hang omkring dem. Daglig måtte de ut på hardt arbeide i skog og mark, selv når det var 30-40 kuldegrader.

I all hemmelighet var jeg med og samlet inn mat som vi smuglet inn i leiren. Flere av fangene klippet hull i piggråden, og i ly av natten fikk vi smuglet dem over til Sverige. De ble utrustet med mat og klær og flukten var ofte dramatisk, tyskerne lå på sine poster oppe ved grensen. Men det gikk alltid bra. Enkelte led også under flukten, de pådro seg forfrysninger og andre skader med den følge at de måtte ha månedslange sykehusopphold i Kiruna og traktene omkring. De kom iallfall frem og ble i Sverige helt til 1945. Da skulle også disse sendes tilbake til Russland. Noen av mine bekjente nektet å reise. De visste at dersom de kom tilbake, ville de på ny komme i fangenskap. Derfor søkte de om politisk asyl i Sverige. Mange bor fortsatt der, og vi holder kontakt med gjensidige besøk.

Efter 1945 og i årene frem til 1952 skrev jeg en rekke brev og kort til mine nærmeste bekjente blant fangene som var reist tilbake til Russland. Adressene hadde de gitt meg før de dro. Senere fikk jeg vite at de hadde mottatt alle mine brev mens de var i fangenskap i Russland. De kunne ikke svare på mine brev. Det var forbudt. Etterat de kom hjem fra leirene i 1952, fikk jeg

mange svarbrev og innbydelser til Russland. De ønsket å gjengjelde noe av det jeg hadde gjort for dem under fangeoppholdet i Målselv.

Flere år gikk før jeg dristet meg til å søke om visum og oppholdstillatelse. Først i 1963 tok jeg mot til meg og dro avgårde til det ukjente. Ingen hjemme visste hvor jeg reiste. På flyplassen i Moskva ble det et rørende gjensyn. I fem uker oppholdt jeg meg der borte. Turen gikk blant annet til Moskva, Volograd, med båt nedover Volga, gjennom Donsusene og til «den grønne by» Rostov, Svartehavet og i Kaukasus, Jalta, Kiew og Leningrad.

Det ble en stor tur og en stor opplevelse. Jeg fikk mange rørende beretninger om det tyske fangenskapet i Norge og om det tragiske oppholdet i Sibir. De fleste av dem hadde men av oppholdet. Jeg fikk vite at mange var døde av sult og at «overløperne» var blitt skutt.

I Moskva møtte jeg forfatteren Michael Iskrin som hadde skrevet en liten bok som heter «Dager i Norge». Denne boken ga han meg. Jeg leser dessverre ikke russisk, og den er ikke oversatt.

Fremdeles har jeg forbindelse med noen av krigsfangene. Jeg

Slik ble sovjetiske krigsfanger funnet etter krigen. Bjørnelva 18. mai 1945.

har søkt den russiske ambassade og Den russiske krigsfangefor- ening i Moskva om en gjensittig

for mine bekjente i Russland. Men fremdeles får ingen reise ut av landet. De vil gjerne komme

tilbake til Norge for å se igjen de gamle triste traktene hvor de sultet og led så umenneskelig.

Einar Gerhardsen:

Russiske dødsskjebner kom uforberedt på oss

— Jeg kan ikke huske noengang at det ble reist spørsmål overfor norske regjeringsmyndigheter om hva man skulle gjøre med russiske krigsfanger i Norge like etter frigjøringen, og vi hadde vel aldri drømt om at de skulle bli utsatt for en slik behandling som vi senere har fått kjennskap til, sier tidligere statsminister Einar Gerhardsen til Aftenposten. Han sier dette på bakgrunn av Tim Greves kronikk i Aftenposten forleden hvor han reiser spørsmålet: Hva hendte egentlig med de

russiske krigsfangene i Norge under krigen?

Greve henviser til en hemmelig avtale som ble inngått på Jalta mellom vestmaktene og russerne om at alle russiske krigsfanger skulle sendes hjem til Sovjet etter frigjøringen, og at nærmere 50 prosent av disse sannsynligvis omkom i Stalins fangeleirer eller ble skutt etter hjemkomsten.

— Det var de allierte myndigheter som tok seg av disse spørsmål, sier Einar Gerhardsen som tilføyer at norske myndigheter ikke hadde noen mulighet til å håndtere slike saker på grunn av desorganisasjon. Hvor mange russiske krigsfanger som var i Norge, er ikke kjent for ham. Men Gerhardsen henviser derimot til at

det en tid etter krigen var tilfeller av at enkelte tyskere ble holdt tilbake, bl.a. ingeniører ved Ardal og Sundal Verk som først skulle fullføre sitt arbeide før de ble sendt hjem.

— Jeg vet at det var mange nordmenn som hadde kontakt med russere under krigen, og som blant annet utvekslet adresser med dem. Men jeg har ikke hørt et eneste eksempel på at det ble oppnådd kontakt mellom disse etter krigen, sier Gerhardsen.

— Var det etter krigen mange spørsmål fra russiske borgere om politisk asyl eller norsk statsborgerskap?

— Jeg kan ikke huske et eneste slikt tilfelle, sier Einar Gerhardsen.

Moskva 3. januar
Kjære Marie!

Jeg er den mannen som du reddet fra en uunngeelig død i desember 1944, som skriver til deg. Da jeg gjorde mitt fluktforsøk fra konsentrasjonsleiren var jeg fortvilt av sult og hardt arbeid, og jeg klarte bare å nå frem til ditt hus fordi jeg var fysisk utmattet. Og det var du som plukket meg opp og skjulte meg. Det var du som ikke anga meg til tyskerne, som var i huset den natten.

Jeg var russer og tekniker av yrke. Mitt navn er George Ivanovich Eliseev. Jeg har studert og arbeid i Moskva akkurat som før krigen. Alt dette ble mulig fordi du utførte en helt tedåd da du skjulte meg i huset ditt og utsatte ditt eget liv for fare.

Min familie og jeg er umåtelig takknemlig fordi det du viste mot en ukjent mann. Jeg forstår så godt at jeg skaffet deg mange ubehageligheter. Jeg forsto ikke ditt språk, og derfor kunne jeg ikke fullt ut få gi uttrykk for min grense løse respekt og ærbødighet for alt du gjorde for meg. Du utførte en heltedåd — du reddet livet til en mann og satte samtidig ditt eget på spill.

Jeg kommer til å huske deg hele mitt liv. Jeg snakker om deg og din heltegjerning blant

Alex. Niemczyk ble skutt av tyskerne ved Altamont. Jeg kom i gulepos plor. Hans iakke lamme lå min adr. Jeg kom i gulepos plor.

Ned til Mokkaomma kom flyktingene. De måtte også gå helt til Karasjando i flere dager.

Wassili Kjabovol som overlevde "Siberien".

Alex. Niemczyk.